

Tıp Terim Bilimi'nde bildiklerimizden bilmediklerimize ulaşma

Cengiz Yakıncı¹, Kevser Akın², Habip Almış^{3,*}

İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi ¹Pediyatri Profesörü, ³Pediyatri Araştırma Görevlisi, Eğitim Fakültesi, ²Türkçe Öğretmeni
*İletişim: drhabipalmis@yahoo.com

SUMMARY: Yakıncı C, Akın K, Almış H. (Department of Pediatrics, İnönü University Faculty of Medicine, Malatya, Turkey). Reaching unknowns using our own knowledge in medical term science. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2013; 56: 97-100.

Individuals experience difficulties when first faced with medical terms, which are formed from Greek and Latin roots, since these terms have unusual settings and structures with no associated connotations. This problem is frequently seen among first-year medical students. Individuals pursuing a medical education can solve this problem by using old familiar words to learn new ones. Terms encountered for the first time can be learned by using the meaning, connotation and simulation properties of previously known terms. Such a learning method will be more permanent as well as more effective. Learning medical terms using previously known words can be utilized as a new method in educational life. In this study, we aimed to present this new method with examples to contribute toward a more effective method of teaching medical terms.

Key words: medical terms, simulation, connotation.

ÖZET: Kökenlerini çoğunlukla Grekçe ve Latince kelimelerden alan tıp terimleriyle ilk kez karşı karşıya kalan bireyler, terimlerin kendilerine yabancı gelen kuruluşları ve çağrışım değeri yaratmayan alışılmamış yapıları dolayısıyla bu terimleri öğrenmekte güçlük çekmektedirler. Tıp Fakültesi'ne yeni başlayan öğrencilerde bu probleme sıklıkla rastlamak mümkündür. Tıp alanında öğrenim gören bireyler, yaşadıkları bu sorunun çözümü noktasında daha önce bildikleri kelimelerden hareket edip yeni terimleri öğrenme yoluna gidebilir. İlk kez karşılaşılan terimler, zihinde var olan sözcüklerin anlam, benzetim ve çağrışım özelliklerinden faydalanılıp aralarında ilişki kurularak öğretilir. Böyle bir öğrenme ortamında sunulan bilgilerin daha kalıcı ve daha etkili olacağı muhakkaktır. Bilinen kelimelerden hareket ederek tıp terimlerine ulaşmak, öğrenim hayatında bir yöntem olarak düşünülebilir. Bu düşünceden hareketle çalışma içerisinde tıp terimlerinin öğretimine katkı sağlayabilecek yeni bir yöntemin örnekler verilerek sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: tıp terimleri, benzetim, çağrışım.

Tıp terimleri ile ilk kez karşı karşıya kalan bireyler, terimlerin alışılmamış kuruluşları ve çağrışım değeri taşımayan karmaşık yapılarından dolayı ilk etapta karşılaştıkları bu yeni kelimeleri anlamakta ve öğrenmekte zorluk çekerler. Köken olarak çoğunlukla Latince ve Grekçeye dayanan tıbbi terimler, bu dillerin kurgusuna yabancı olan bireylerin kelimelere yabancılaşmasına neden olmakta, bu durum kelimeleri öğrenme amacı taşıyan öğrencilerin anlamaktan ve kavramaktan uzak bir öğrenme yolunu seçmelerine neden olmaktadır.

Çoğunlukla salt ezber dayanan bir yöntemle

terim öğrenmeye çalışan bireyler, mantık ilgisi kurmadan zihinlerine yerleştirmeye çalıştıkları bu terimleri kısa sürede unutabilmektedirler. Bu çatışma özellikle tıp eğitimi almaya başlayan öğrencilerin öğrenimlerinin ilk yıllarında sıklıkla karşı karşıya kaldıkları bir problem olarak karşılıklarına çıkmaktadır.

Bu sıkıntıları yaşayan binlerce tıp öğrencisinin öğrenmesini kolaylaştırmak ve öğrenilenin kalıcılığını sağlamak için nasıl bir yöntem geliştirilebileceği de tıp eğitimcilerinin kafa yorduğu ve çözüm yolları aradığı önemli bir konudur.

Kökenlerini çoğunlukla Grekçe ve Latince kelimelerden alan tıp terimlerinin öğretiminde bazı kolaylıklar geliştirebilir mi ve terim öğretimi sıkıcılıktan çıkarılıp daha renkli sunulabilir mi, sorularından hareketle bu çalışma içerisinde tıp terim öğrenimine katkı sağlayabilecek bir yöntemin sunulması amaçlanmıştır.

Tıp Fakültesi'ne yeni başlayan bir öğrenci, daha önce bildiği kelimelerden hareket ederek ilk kez karşılaştığı yeni tıp terimleri ile bağlantı kurup öğrenmeyi daha kalıcı ve daha etkili hale getirebilir. Yeryüzündeki bütün dillerin birbirinden etkilendiği bilinen bir gerçektir. Savaşlar, göçler, ticari faaliyetler, sosyal ve kültürel ilişkiler bu etkilenmeyi arttırmakta, kelimeler bazen küçük değişimlerle başka bir dilin söz varlığına girerken bazen de sadece anlam özelliğini koruyup şekil itibarı ile büyük bir değişim geçirerek yeni bir dile yerleşmektedir. Türkçede kullandığımız birçok kelimenin kökeni araştırıldığında hem Latince hem de Grekçe ile bağlantısı tespit edilmiş ve bu doğrultuda "Dillerin ayırdığını sandığımız toplumları sözcüklerin birleştirdiği görülmüştür."

Bu düşünceden hareketle çalışma içerisinde günlük hayatta kullandığımız kelimelerle aynı kökenden gelen tıbbi terimlerin karşılaştırılması yapılarak "köken-anlam-çağırışım" üçgeni içerisinde bilinen kelimelerden bilinmeyen kelimelerin öğrenilebilmesi yolunda örnek kelime incelemeleri yapılmıştır. Yöntemin tanıtımı için on kelime üzerinde durulmuş, her bir kelimenin kökeni, anlam karşılığı, dildeki kullanım biçimleri ve tıp terimi olarak kullanım şekilleri üzerinde ayrı ayrı durularak incelemeye tabii tutulmuştur.

Bu kelimeler: Kefal, afyon, daktilo, dü, leb, foseptik, ser, takometre, tuş ve korna kelimeleridir.

Günlük hayatta birçoğumuzun sadece bir balık adı olarak düşündüğü "kefal" kelimesinin etimolojisi araştırıldığında dilimize Grekçeden geçmiş bir sözcük olduğu görülür. Sözcük "kefalos" kelimesine dayanır. Grekçede "kafa, baş" anlamlarına gelen bu kelime, bir tür balık anlamında kullanılan "cephalus" kelimesi ile aynı kökene dayanır. Kefal balığının baş kısmının diğer balıklara göre daha belirgin oluşu bu adı almasında etkili olmuş olan bir özelliktir.¹

Bu sözcük tıp terim biliminde de küçük bir değişime uğrayarak kullanılmaktadır. Tıpta

"sefal" diye kullanılan sözcük, Grekçe "kefalos" ve "cephalus" sözcüklerinin dayandığı kökten gelmektedir. Tıp biliminde kullanılan "sefal" sözcüğü birleşik kelimelerin yapılması sırasında kullanılmakta ve sıklıkla birleşik yapıli terimlerin ikinci kelimesini oluşturmaktadır. Hidro-sefali (hydrocephalus - sulu kafa), makro-sefali (macrocephalus - büyük kafa), mikro-sefali (microcephalus - küçük kafa), braki-sefali (brachycephalous - kısa kafa) gibi terimlerde ikinci sözcük olarak kullanılan "sefal" kelimesi kendinden önce gelen sözcüklerle nitelenerek birleşik yapıli tıp terimlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.¹

Türkçede kullanılan "afyon" kelimesi kökenini Latince "opium" kelimesinden alır. Latince "opium" kelimesi, Arapçaya "efyun" olarak geçmiş, bu dilden de Türkçeye "afyon" olarak girmiştir. Opium < ofyum < efyun < afyon biçiminde p/f dönüşümü ile dilimize yerleşen sözcük, sadece "uyarıcı bir madde" anlamıyla kullanılmamış, aynı zamanda Afyonkarahisar ilimizin isminde de yer almıştır.²

"Daktilo" sözcüğü kökenini Grekçe "daktylos" kelimesinden almaktadır. "Parmak" anlamına gelen sözcük, dilimize küçük bir şekil değişikliği ile geçmiş ve parmaklar kullanılarak yazı yazdırılan bir makinenin adı olmuştur. Bu sözcük tıp terim biliminde de kullanılmış, birleşik yapıli kelimelerde bazen birinci bazen de ikinci kelime olarak terimlerin bir bölümünü oluşturmuştur. Tıpta parmak kıvrıklığı anomalisini belirtmek için daktilogripozis (dactylogryposis), büyük parmak anomalisi için daktilomegali (dactylomegaly), parmak yangısı için daktilit (dactylitis), yapışık parmak anomalisi için sindaktili (syndactyly), kısa parmak anomalisi için de brakidaktili (brachydactyly) terimleri kullanılmıştır. Verilen örneklerde de görüldüğü gibi "daktylo" sözcüğü "parmak" ile ilgili anomalilerin adlarını belirtmek amacıyla yardımcı nitelikteki diğer sözcüklerle birlikte kullanılarak tıbbi bir terimin adı olmuştur.¹

Farsçada sayı adı olan "dü" kelimesi "iki" rakamının karşılığı olarak kullanılan bir sözcüktür. Tavla oyununda "iki" sayısı yerine kullanılan "dü" kelimesi Farsça kökenden gelmekte, aynı sözcük Grekçe ve Latince "duo"; İtalyancada "düo"; Fransızcada "deux"; İngilizcede "two" kelimeleri ile karşılanmaktadır.¹

Türkçede kullanılan ve kökenini İtalyanca

“duetto” kelimesinden alan “düet” sözcüğü iki kişi tarafından karşılıklı söylenen şarkı anlamında kullanılırken; aynı kökenden gelen “duello” kelimesi iki kişi arasında, tanıklar önünde yapılan silahlı vuruşma anlamında kullanılmaktadır. Aynı sözcük Fransızca da iki katlı ev anlamına gelen “duplex” sözcüğünü oluşturmuş, bu sözcük dilimize “dubleks” şekliyle yerleşmiştir. Fransızca etek ve ceketten oluşan iki parçalı kadın giysisi anlamındaki “döpiyes” kelimesi ile İtalyanca kökene dayanan “düzine” sözcüğünde geçen “dö, dü” ön kelimeleri aynı kaynaktan köken almaktadır.¹

Tıp terim biliminde kullanılan düalizm (dualism - ikicilik) sözcüğü ile sindirim sistemin bir bölümünü oluşturan ve on iki parmak bağırsağı olarak adlandırılan duodenum (duodenum) kelimesindeki “duo” günlük hayatta kullandığımız düet, dubleks, duello gibi kelimelerde yer alan “dü, du, due” sözcüklerinden farklı değildir.¹

‘Leb’ sözcüğü Farsçada “dudak” anlamına gelir. Aşına olduğumuz bu kelime dilimizde farklı kullanım alanları bulmuştur. Deniz kenarı yerine leb-i derya (deniz dudağı) tamlaması tercih edilmiş, ağzına kadar dolu olan bir kabı anlatırken de leb-â-leb ifadesi kullanılmıştır. “Leb” sözcüğü sadece Farsçada kullanılmamış sözcüğün tekil hali “labium”, çoğul hali “labia” olarak Latinceye oradan da tıp diline geçmiştir.²

Vajinayı dıştan taraftan çevreleyen, büyük dudak ya da büyük kenar olarak ifade edilen labium major ile küçük dudaklar olarak adlandırılan labium minor terimlerinde geçen “labium” sözcükleri aynı kökene dayanır. Labium major fitığı olarak adlandırılan labial herni (labial hernia) ve üretra ağzını adlandırmak için kullanılan labium üretra (labium urethrae) terimlerinde yer alan “labial” ve “labium” sözcükleri de Farsça “leb” kelimesinin Latince “labium” kelimesine dönüşümüyle oluşmuş kelimelerdir. Terimlerde yer alan bu sözcükler Farsça ve Latincedeki anlamlarını yitirmeden “dudak” anlamıyla kullanılmıştır.²

Fransızcadan dilimize geçen “foseptik” sözcüğü “lağım çukuru” anlamına gelir. “Fossa” ve “septique” kelimelerinin kaynaşması ile oluşan sözcük, birleşik yapıyla bir kelimedir. “Fossa” kelimesi Latince “çukur” anlamına gelmekte, Fransızca “septique” kelimesi de “lağım” anlamıyla kullanılmaktadır.¹

Tıp terim biliminde ‘fossa’ kelimesiyle kurulmuş 250’nin üzerinde birleşik yapıyla kelime vardır.

Koltuk altı çukuru yerine fossa axillaris (fossa axillaris), beyin çukuru yerine fossa serebralis (fossa cerebralis), dirsek çukuru yerine kubital fossa (cubital fossa) terimleri oluşturulmuştur. Terimlerde yer alan “fossa” sözcüğü bedenin farklı bölümlerinde bulunan anatomik çukurlukları ifade etmek için kullanılmıştır. Terimlerde geçen “fossa” sözcüğü günlük hayatta kullandığımız foseptik kelimesinde yer alan “fosse” sözcüğünün anlamından farksız değildir.¹

Kelimenin ikinci bölümünü oluşturan ve Fransızca kökene dayanan ‘septique’ kelimesi incelendiğinde Grekçe ‘Septikos’ kelimesinin değişimi ile oluşmuş bir sözcük olduğu görülür. “Septikos” Grekçede çürümüş, kokuşmuş anlamlarına gelir. Bu anlamdan yola çıkılarak oluşturulan tıbbi terimlere farklı şekillerde rastlanmak mümkündür. Septik (septic - mikroplu), septisemi (septicemia - kan zehirlenmesi), antiseptik (antiseptic-mikropkırın) örneklerinde görüldüğü gibi kelime; kirlenmiş olan, steril olmayan bir durumu anlatır. Bu haliyle terimler, Grekçedeki “çürümüş, kokuşmuş” anlamlarına sadık kalarak yeni bir kullanım alanına ulaşmıştır.¹

Kökene Farsçaya dayanan “ser” sözcüğü “kafa, baş” anlamlarına gelir. Dilimize yerleşen ve kişi adı olarak kullanılan Serdar, Serfiraz, Serhat, Serkan, Sertap, Sertaç gibi isimlerde geçen “ser” sözcükleri beraber kullanıldıkları diğer kelimelerle birleşik yapıyla şahıs isimleri oluşturmuştur. Osmanlıda ordu komutanlığını yapan vezirin unvanı “serasker” olarak nitelendirilirken; “baştan başa” yerine “ser-beser” ya da “ser-â-ser” ifadeleri kullanılmış; başa gelen bir durumu anlatmak için “serencam”; dik başlı, baş kaldıran ve inatçı insanları nitelendirmek için “serkeş”; alkollü bir içki ya da keyif verici bir maddeden dolayı kendini bilmeyecek durumda olan, başı bulutlu, başı dumanlı anlamında “sarhoş” (serhoş), birinin başından geçen serüven yerine “sergüzeşt”; anapara yerine “sermaye” sözcükleri dilimize Farsçadan girerek asırlar boyu kullanılagelmiştir.³⁻⁵

Günlük hayatta birçok kelimedede geçen “ser” sözcüğü aşına olduğumuz bir sözcüktür. Bu sözcük tıbbi terimlerde ön kelime olarak kullanılmaktadır. Latince beyin anlamına gelen serebrum (cere-brum) ile beyinle ilgili durumları anlatmak için kullanılan serebral (cere-bral) kelimeleri Hint-Avrupa dillerine dayanan, aynı kökten gelmiş sözcüklerdir.¹

Kökünü Fransızcaya dayanan “Takometre”, hızölçer anlamına gelen “tacheometre” sözcüğünün evrimleşerek dilimize yerleşmiş halidir. Bu kelimenin başında yer alan taki veya taşı (tachy) sözcükleri köken olarak Grekçeden gelmekte ve bu dilde “hızlı” anlamında kullanılmaktadır. Taşı sözcüğü tıp terim biliminde de yaygın olarak kullanılır. Kalp atım sayısının normalin üstünde olduğu durumları ifade etmek için “taşikardi” (tachycardia - hızlı kalp atımı); solunumun normalden hızlı olduğunu anlatmak için “takipne” (tachypnea - hızlı soluma); kalp ritminin olağandan hızlı ritim bozukluğu durumunu adlandırmak için “takiaritmi” (tachyarrhythmia - hızlı ritim bozukluğu) terimleri kullanılmıştır. Birleşik yapılu bu sözcüklerde “tachy” kelimesi kendinden sonra gelen sözcüklerin (ritm, atım, soluk) sayısındaki ya da düzenindeki aşırılığı veya bozukluğu anlatır.¹

Piyano, org gibi müzik aletleriyle daktilo, hesap makinesi, bilgisayar ve telefon gibi makinelerde parmak vurulan yerlerin adı “tuş” kelimesi ile adlandırılır. Kelimenin kökeni Fransızca “toucher” sözcüğüne dayanır. Kelime, tıp terim bilimine “tuşe” olarak yerleşmiş ve “parmak yoluyla yapılan muayene ve dokunma” anlamlarında kullanılmıştır. Rektumun parmak yoluyla muayene edilmesi durumuna “rektal tuşe”, vajinanın parmak yoluyla muayenesine “vajinal tuşe” denir.¹

Dilimize Fransızcadan geçen “toucher” sözcüğünün asıl kökeni Latince “tactus” (dokunma) kelimesinden gelmektedir. Tıp terim biliminde kullanılan “taktil” (dokunma) kelimesi köken olarak Latince sözcüğe dayanır. Dokunma duyusu kaybını ifade etmek için “taktil anestezi” (tactile anesthesia); dokunma duyusu alması yerine “taktil reseptör” (tactile receptor); dokunma varsanısı yerine “taktil halüsinasyon” (tactile hallucination) terimleri kullanılmış, bu terimlerde geçen “taktil” sözcüğü Latince kullanılan anlamını koruyarak kullanılmıştır.¹

“Korna” sözcüğü, İtalyancadan (cornu) dilimize aldığımız bir sözcüktür. Bu sözcük Latince “cornu” şeklinde kullanılır. Her iki dilde de boynuz, boynuz şeklinde olan üflemler çalgı ya da borazan anlamları ile kullanılan sözcük, tıp terim biliminde gözün ön bölümündeki sert saydam tabakayı adlandırmak için “kornea” (cornea) şeklinde kullanılmıştır. Anatomide rahim boynuzu yerine kullanılan “kornu uteri” (cornu uteri); kalbur kemiği boynuzu yerine

kullanılan “etmoit kornu” (ethmoid cornu) ve omurilik boynuzu yerine kullanılan “kornu medulla spinalis” (cornu medullae spinalis) terimlerinin içerisinde de yer almıştır. Örnek olarak verilen terimlerde geçen “cornu ve cornu” sözcükleri İtalyanca ve Latince kullanılan anlamlarıyla yer bulmuştur.^{1,5}

Çalışma içerisinde sadece on kelime üzerinde yapılan inceleme ile tıp terimlerinin öğretilmesinde başvurulabilecek bir yöntemin tanıtımı yapılmıştır. On kelime üzerinde yapılan çözümleme sınırlı bir incelemedir. Terimlerin etimolojisi incelenerek yapılacak geniş çaplı bir araştırmada günlük hayatta kullandığımız onlarca kelime ile aynı kökenden gelen çok sayıda sözcüğün ortaya çıkacağı muhakkaktır.

Bilinen kelimelerden hareket ederek bilinmeyen kelimelere ulaşmak, öğrenim hayatında bir yöntem olarak düşünülebilir. Bilinen ve kişinin söz varlığında bulunan bir kelime, eski tabiriyle diğerlerini tedai eder, yani çağrıştırır. Bu durumda kişi karşılaştığı her yabancı terimin önce Türkçede bir türevi var mı yok mu diye düşünecek, yeni karşılaşılan kelimenin ortak bir kaynaktan çıkmış olduğunu tespit edince de bilinen ya da aşına olunan kelimeler yoluyla öğrenmenin kolaylaşmasını sağlayacaktır.

Bilinmeyen terimlerin bilinen sözcüklerle ilişkilendirilerek öğrenilmesi öğrenmeyi içselleştireceği gibi terimlerin akılda kalıcılığının artmasını sağlayacak, bu şekilde yapılan bir öğrenme ortamı öğrenci kitlesi için sıkıcı olmaktan çıkıp, daha etkili, daha verimli ve öğrenmeye teşvik edici bir atmosfere bürünecektir.

KAYNAKLAR

1. Nişanyan S. Sözlere Soyağacı (5. baskı). İstanbul: Everest Yayınları, 2010: 117-315.
2. <http://canerfidaner.wordpress.com/2010/10/10/lebdemedden-lebiderya/> (son erişim 27 Mart 2012).
3. Eyuboğlu İZ. Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü (4. baskı). İstanbul: Sosyal Yayınları, 2004: 11.
4. Devellioğlu F. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat (16. baskı). Ankara: Aydın Kitabevi, 1999: 939-942.
5. <http://www.tdkterim.gov.tr/bts/> (son erişim Mart 2012).